

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Ю. А. Бережной

ЛЕКЦІЇ З КВАНТОВОЇ МЕХАНІКИ

Підручник

Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів

Харків – 2014

УДК 530.145
ББК 22.314
Б 48

Рецензенти:

Горобець Ю. І. – завідувач кафедри загальної та експериментальної фізики Національного технічного університету України «КПІ», доктор фіз.-мат. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАПН України;

Голод П. І. – завідувач кафедри фізико-математичних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор фіз.-мат. наук, професор;

Єжов С. М. – професор Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, доктор фіз.-мат. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11-1725 від 05.02.2014 р.)*

Бережной Ю. А.

Б 48   Лекції з квантової механіки : підручник / Ю. А. Бережной – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 432 с.

ISBN 978-966-285-073-4

Викладено нерелятивістську квантову механіку як розділ сучасної теоретичної фізики. Докладно розглянуто ідеї та методи квантової механіки, основи її математичного апарату та застосування квантової фізики до теорії структури атомів, молекул, атомних ядер і до задач розсіяння мікрооб'єктів.

Для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 530.145
ББК 22.314

ISBN 978-966-285-073-4

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014
© Бережной Ю. А., 2014
© Літвінова О. О., макет обкладинки, 2014

З М І С Т

Передмова до першого видання	6
Передмова до другого видання	9
Розділ 1. Фізичні та математичні основи квантової механіки	10
1.1. Проблема існування двох механік	10
1.2. Основні ідеї та принципи квантової механіки	15
1.3. Суперпозиція станів	19
1.4. Фізичні величини та оператори	23
1.5. Неперервний спектр	29
1.6. Перехід до класичної механіки	31
1.7. Оператор Гамільтона	33
1.8. Фізичні величини та матриці	40
1.9. Формалізм векторів станів	47
1.10. Еволюція квантової системи	55
1.11. Матриця густини	59
Розділ 2. Імпульс, момент імпульсу, спіні	65
2.1. Оператор імпульсу	65
2.2. Співвідношення невизначеностей	71
2.3. Оператор моменту імпульсу	79
2.4. Власні значення та власні функції оператора моменту імпульсу	84
2.5. Додавання моментів	90
2.6. Парність стану	92
2.7. Спін	94
2.8. Хвильові функції частинок зі спінами	99
Розділ 3. Основне рівняння нерелятивістської квантової механіки	103
3.1. Рівняння Шредінгера	103
3.2. Одновимірний рух	106
3.3. Потенціальний бар'єр	109
3.4. Потенціальна яма	114
3.5. Осцилятор (координатне зображення)	120
3.6. Осцилятор (зображення чисел заповнення)	127
3.7. Когерентні стани осцилятора	130
3.8. Задача двох тіл	134
3.9. Вільний рух у центрально-симетричному полі	138
3.10. Тривимірний осцилятор	140
3.11. Фінітний рух зарядженої частинки в електричному полі	144
3.12. Рух зарядженої частинки в магнітному полі	151

Розділ 4. Наближені методи	156
4.1. Теорія збурень Релея–Шредінгера	156
4.2. Ангармонічний осцилятор	160
4.3. Секулярне рівняння	162
4.4. Квазівиродження	164
4.5. Теорія збурень Бріллоена–Вігнера	166
4.6. Залежні від часу збурення	168
4.7. Переходи в неперервному спектрі	170
4.8. Квазікласична хвильова функція	172
4.9. Дискретний спектр у потенціальній ямі	178
4.10. Частинка в двоємному потенціалі	188
4.11. Тунельний ефект	194
4.12. Холодна емісія електронів з металу	197
4.13. Альфа-розпад атомних ядер	199
4.14. Надбар'єрне відбиття	203
Розділ 5. Системи тотожних частинок	207
5.1. Нерозрізненність тотожних частинок	207
5.2. Хвильові функції з певною симетрією	210
5.3. Обмінна взаємодія	212
5.4. Вторинне квантування для систем тотожних бозонів	213
5.5. Вторинне квантування для систем тотожних ферміонів	219
Розділ 6. Атоми	222
6.1. Електронна структура атомів	222
6.2. Самоузгоджене поле	230
6.3. Рівняння Томаса–Фермі	239
6.4. Періодична система елементів Менделєєва	243
6.5. Мультипольні моменти	246
6.6. Атом в електричному полі	250
6.7. Атом у магнітному полі	253
Розділ 7. Молекули	258
7.1. Структура молекул	258
7.2. Іонізована молекула водню	264
7.3. Валентність	268
7.4. Синглетні терми двохатомної молекули	270
7.5. Мультиплетні терми двохатомної молекули	273
7.6. Сили Ван дер Ваальса	278

Розділ 8. Атомні ядра	282
8.1. Ядерні сили	282
8.2. Дейтрон	291
8.3. Ядерні оболонки	295
8.4. Коливання ядерної поверхні	303
8.5. Обертання несферичних ядер	308
8.6. Мікроскопічні моделі ядра	315
Розділ 9. Основні питання теорії розсіяння	319
9.1. Метод парціальних хвиль для пружного розсіяння	319
9.2. Матриця розсіяння	326
9.3. Рівняння Ліппмана–Швінгера	333
9.4. Оператор переходу	336
9.5. Борнове наближення	342
9.6. Розсіяння повільних частинок	345
9.7. Розсіяння повільних нейтронів протонами	349
9.8. Квазістаціонарні стани та формули Брейта–Вігнера	352
9.9. Наближення великих енергій	361
9.10. Наближення викривлених хвиль	363
Розділ 10. Спеціальні питання теорії розсіяння	366
10.1. Розсіяння заряджених частинок електричним полем	366
10.2. Розсіяння електронів великих енергій атомами	370
10.3. Розсіяння електронів великих енергій атомними ядрами	375
10.4. Розсіяння за наявності поглинання і комплексний потенціал	380
10.5. Ближня та дальня амплітуди розсіяння	388
10.6. Квантова інтерференція в розсіянні мікрооб'єктів	392
10.7. Модифікації квантових інтерференційних картин	400
10.8. Розсіяння тотожних частинок	406
10.9. Поляризація частинок при розсіянні	409
10.10. Розсіяння частинок зі спінами $1/2$ безспіновими мішенями	411
Додаток 1. Деякі властивості дельта-функції	418
Додаток 2. Розвинення плоскої хвилі	419
Додаток 3. Терми основних станів атомів	420
Додаток 4. Формальна теорія збурень	423
Додаток 5. Коротка квантова хроніка	425
Фізичні константи	427
Список рекомендованої літератури	428
Предметний покажчик	429